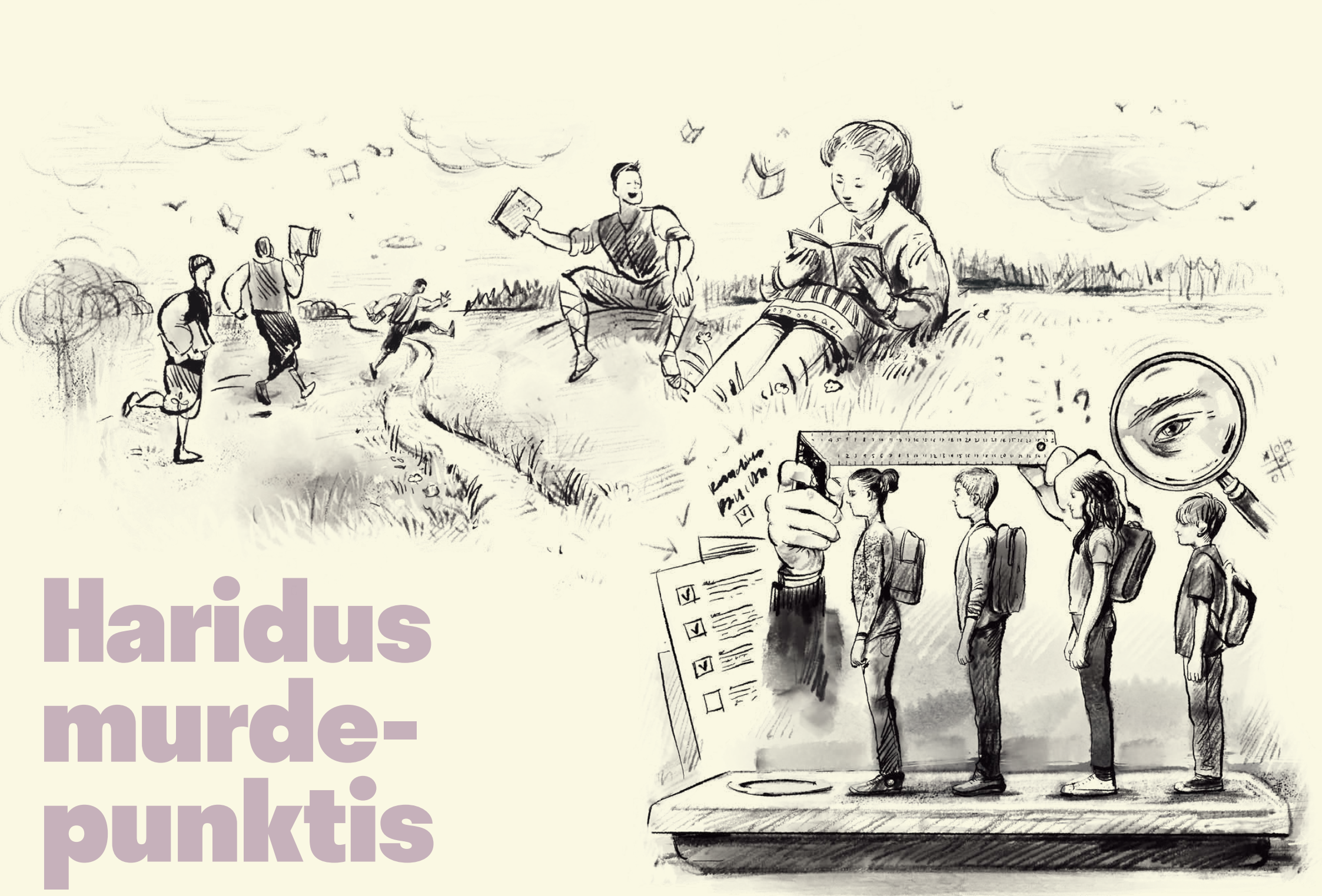

Haridus
murde-
punktis

1.0	Sissejuhatus	37
1.1	Hariduse alustalad: haridustahe, inimkapital ja tugevad institutsioonid	42
	Jüri Allik ja Maaja Vadi, peegeldaja: Tõnis Lukas	
1.2	Haridus murdepunktis: vana süsteem laguneb, uus alles kujuneb	50
	Eneli Kindsiko, Maaja Vadi ja Urmo Uiboleht, peegeldaja: Aune Valk	
1.3	Eesti hariduse ekspordi seitse arenguvõimalust	58
	Eero Loonurm ja Heli Aru-Chabilan, peegeldaja: Erkki Raasuke	
1.4	Kus peituvad Eesti hariduslõhed ja kui edukad oleme olnud nende vähendamisel?	67
	Sandra Haugas ja Eve Mägi, peegeldaja: Eve Kikas	
1.5	Elukestev õpe peab kaasama võrdselt nii kõrgharitud inseneri kui ka vähese haridusega lihttöölise	76
	Kirsti Melesk ja Märt Masso, peegeldaja: Anneki Teelahk	

1.0 Sissejuhatus

Haridus murdepunktis

Maaja Vadi

PÕHISÕNUMID

- **Haridustahe on Eestis juurdunud. See peegeldab ühiskonna usku hariduse väärtusse ja soovi püüelda hea hariduse poole.** Haridusest räägitakse valdavalt positiivses võtmes – seda seostatakse sagedamini millegi kõrgema ja parema kui madalama või kehvaga. Haridustahte püsimiseks on oluline käsitleda haridussüsteemi kitsaskohti, aga teadvustada ka selle edasiviivaid tugevusi.
- **Hariduse mõõdikud peaksid olema suunatud arengu hindamisele, mitte edetabelite koostamisele ja jälgimisele, sest need võivad süvendada hariduslikku ebavõrdsust.** Hariduslik rööpmestamine ja kihistumine on Eestis murettekitav nähtus. Näiteks seostuvad õpilaste matemaatikaeksami tulemused ema sissetulekuga: ema suurem sissetulek toob paremad hinded. Sooritust mõjutavad ka õppekeel ja õpilase elukoht. Haridussüsteemi kihistumise vähendamiseks tuleb tagada hariduse ligipääsetavus kogu elu jooksul.
- **Hea haridus loob usalduse ja tugevdab ühiskonda.** Haridus avab positiivseid tulevikuväljavaateid nii õpilastele kui ka kogu riigile. Hariduseksport tugevdab riigi rahvusvahelist positsiooni. Tänapäeval on üha suurem vajadus sotsiaalsete ja õppimisoskuste arendamise järele, et noored oleksid valmis asuma mitte ainult praegustele, vaid ka tulevikus tekkivatele töökohtadele.
- **Haridus on pidev, kogemuslik protsess, kus iga eluetapp toob uusi õpikogemusi.** Oluline on tagada koolide sisekliima ja õpilaste ning õpetajate vaimne heaolu, et luua haridussüsteem, mis toetab arengut kogu teekonna vältel, ühendades kooli ja elukooli.

SISSEJUHATUS

Haridus on kui sild tulevikku – ent mida teha, kui silla kandetalad kõiguvad ja siht jääb silmapiiri taha? Eesti hariduses on üleminekuperiood, kus traditsioonilised õpikäsitlused ja institutsioonid ei pruugi vastata enam tööturu, ühiskonna ega

õppijate mitmekesistuvatele ootustele. Koolilt oodatakse korraga akadeemilist kvaliteeti, väärtuskasvatust ja heaolu toetamist. Õpilased soovivad rohkem oma õpiteed suunata ning lapsevanemad ootavad sisulist koostööd. Need

ei ole ajutised kõrvalekalded, vaid märgid sügavamast üleminekust, mis eeldab selget visiooni ja koostööd kõigilt – alates poliitikakujundajatest kuni õpetajate, õpilaste ja vanemateni.

Haridustahtel on Eestis jätkuvalt oluline roll – see on üks selle peatüki keskne sõnum. Tõnis Lukas juhib aga tähelepanu tajutavale kontrastile haridustahte ja -tahtmatuse vahel. Hariduse edasiiviivat ja positiivset rolli kinnitab ka Sketch Engine'i abil tehtud eesti keele korpuse analüüs¹, mis aitab tuua nähtavale, millistes tähendusseostes sõna „haridus“ kasutatakse (joonis 1.0.1).

Sõnakombinatsioon „hea haridus“ on kõige sagedamini esinev ühend (4266 korda), kuid

moodustab siiski vaid umbes ühe protsendi kõigist sõna „haridus“ esinemisjuhtudest eesti keele korpuses (kokku 422 175, seisuga 21.05.2025). Sõnakombinatsioonide sagedus jaotus viitab valdavalt sellele, et haridusest räägitakse pigem positiivses kui negatiivses võtmes – seda seostatakse sagedamini millegi kõrgema ja parema kui madalama või kehva. Selleks et see ka nii jääks, on vaja mõista, millised kitsaskohad tuleb ületada. Hariduse ees seisvaid väljakutseid analüüsitakse sisendi ehk panustamise ja protsessi ning väljundi vaatenurgast, tuues illustreerivaid näiteid peatükis käsitletud mõtete ja arutluste kohta.

Joonis 1.0.1 Sõna „haridus“ esinemissagedus eesti keele korpuses

omadussõnaga			keskvõrdes omadussõnaga			objektina			subjektina		
hea	4,266	7.0 ...	kõrgem	2,058	9.2 ...	saama	1,616	5.7 ...	andma	780	5.0 ...
hea hariduse			kõrgema haridusega			saada haridust			haridus annab		
• concentrated in: education [?]			• concentrated in: Academic Texts [?]			• concentrated in: politics & government [?]			• concentrated in: education [?]		
• concentrated in: periodicals: newspaper [?]			• concentrated in: Balanced Corpus 1990–2008 [?]			• concentrated in: education [?]			• concentrated in: periodicals: newspaper [?]		
• concentrated in: non-fiction: Popular science [?]			• concentrated in: sex [?]			• concentrated in: periodicals: newspaper [?]					
kaasav	3,570	11.0 ...	show more (4)			show more (1)			utima	631	5.1 ...
kaasava hariduse			parem	910	7.1 ...	omandama	861	10.1 ...	uties haridus- ja teadumiste		
• concentrated in: Academic Texts [?]			parema hariduse			omandada haridust			• concentrated in: TimeStamped 2014–2023 [?]		
• concentrated in: science [?]			• concentrated in: science [?]			• concentrated in: education [?]			• concentrated in: education [?]		
• concentrated in: education [?]			• concentrated in: politics & government [?]			• concentrated in: law & justice [?]			• concentrated in: periodicals: newspaper [?]		
show more (2)			• concentrated in: education [?]			• concentrated in: politics & government [?]			show more (1)		
erialane	1,725	10.0 ...	show more (2)			show more (1)			osalema	465	7.3 ...
erialase hariduse			madalam	793	8.9 ...	andma	581	5.3 ...	osaleb haridus- ja sotsiaalsakonna		
• concentrated in: education [?]			madalama haridusega			anda haridust			• concentrated in: Web 2017 [?]		
• concentrated in: science [?]			• concentrated in: science [?]			• concentrated in: education [?]			• concentrated in: politics & government [?]		
• concentrated in: periodicals: newspaper [?]			• concentrated in: economy, finance & business [?]			• concentrated in: periodicals: newspaper [?]			• concentrated in: education [?]		
eestikeelne	1,582	9.4 ...	valiksem	95	4.5 ...	väärtustama	390	9.3 ...	pidama	452	3.6 ...
eestikeelse hariduse			võiksema haridusega			väärtustada haridust			haridus peab		
• concentrated in: TimeStamped 2014–2023 [?]			• concentrated in: Web 2013 [?]			• concentrated in: Web 2013 [?]			• concentrated in: education [?]		
• concentrated in: education [?]			• concentrated in: Reference Corpus 1990–2008 [?]			• concentrated in: education [?]			• concentrated in: politics & government [?]		
show more (2)			kehvem	83	7.6 ...	pakkuma	205	4.7 ...	tegema	400	3.8 ...
kvaliteetne	1,124	8.6 ...	kehve hariduse			pakkuda haridust			teeb haridus-		
kvaliteetse hariduse			• concentrated in: TimeStamped 2014–2023 [?]			• concentrated in: education [?]			• concentrated in: law & justice [?]		
• concentrated in: politics & government [?]			• concentrated in: politics & government [?]			toetama	189	6.0 ...	• concentrated in: education [?]		
• concentrated in: science [?]			vähem	67	6.9 ...	toetada haridust			vastama	390	5.7 ...
• concentrated in: education [?]			vähema haridusega			• concentrated in: Reference Corpus 1990–2008 [?]			haridus vastab		
show more (2)			varasem	35	3.8 ...	• concentrated in: politics & government [?]			• concentrated in: law & justice [?]		
akadeemiline	977	8.7 ...	varasema hariduse			• concentrated in: education [?]			• concentrated in: education [?]		
akadeemilise hariduse			suurem	28	1.1 ...	pidama	173	4.3 ...	saama	380	2.4 ...
• concentrated in: Reference Corpus 1990–2008 [?]			suurema hariduse			haridust peetakse			saab haridus-		
• concentrated in: Wikipedia 2023 [?]			kvaliteetsem	26	6.8 ...	edendama	145	7.7 ...	• concentrated in: politics & government [?]		
• concentrated in: education [?]			kvaliteetsema hariduse			edendada haridust			• concentrated in: education [?]		
show more (4)			mitmekülgsem	20	7.0 ...	puudutama	143	6.2 ...	tähendama	307	5.2 ...
venekeelne	784	8.5 ...	mitmekülgsema hariduse			puudutab haridust			haridus tähendab		
venekeelse hariduse			halvem	18	6.0 ...	• concentrated in: politics & government [?]			• concentrated in: education [?]		
• concentrated in: politics & government [?]			vähesem	15	6.5 ...	hindama	129	5.2 ...	toetama	306	6.0 ...
• concentrated in: periodicals: newspaper [?]			vähesema haridusega			haridust hinnatakse			toetab haridus- ja		
• usually in: periodicals [?]						• concentrated in: Web 2013 [?]			• concentrated in: education [?]		
korralik	655	6.8 ...				kasitama	92	6.0 ...	• concentrated in: periodicals: journals [?]		
korraliku hariduse						käsitleb haridust			puuduma	285	5.0 ...
• concentrated in: Reference Corpus 1990–2008 [?]						• concentrated in: politics & government [?]			haridus puudub		
• concentrated in: education [?]						vajama	80	3.6 ...	• concentrated in: Web 2013 [?]		
• concentrated in: periodicals: newspaper [?]									tulema	265	2.7 ...
mitteformaalne	650	9.0 ...							haridus tuleb		

ALLIKAS: Sketch Engine'i analüüs²

HARIDUSSE TULEB PANUSTADA, SEST HARIDUS LOOB ÜHISKONDA

Esimeses peatükis käsitletakse hariduse rolli nii kodumaisest kui ka rahvusvahelisest vaatenurgast. Väljapoole suunatud haridustegevustel on suur potentsiaal. Erkki Raasuke märgib, et kui suudame luua terviklahenduse, mis hõlmab Eestis õppimist, elamist ja töötamist, võib haridusest saada meie järgmine kasvumootor – ekspordivaldkond, mis toob riiki raha, oskusi ja uusi rahvusvahelisi sidemeid. Eero Loonurm ja Heli Aru-Chabilan toovad rohkelt näiteid, kuidas mujal maailmas toidab hariduse eksport nii majanduskui ka ühiskonnaelu. Muu hulgas tuuakse välja, et Soome jaoks on õppematerjalid tähtis eksporditartikkel. Tekivad paratamatult küsimused: miks ei võiks ka meie samamoodi tegutseda või mida peaksime tegema, et saaksime paremini?

Siseriiklikust vaatest paistab mitmes artiklis silma diskussioon neoliberaalsete töekspidamis- tega, mis on määranud viimaste kümnendite hariduse sisu ja vormi. Aune Valk leiab, et hariduse edukust ei maksa vaadata üksnes majandusliku kasu, vaid ka inimlike väärtuste kaudu. Ta soovitab õonestada neoliberaalset haridussüsteemi humanistlike mõõdikutega.

Peatükis on suurt tähelepanu pööratud haridusliku ebavõrdsuse põhjustele ja ilmingutele nii kooliealiste laste (Sandra Haugase ja Eve Mägi artikkel) kui ka täiskasvanute puhul (Kirsti Meleski ja Märt Masso artikkel). Need barjäärid on vaja ületada, sest vastasel juhul süveneb sotsiaalne ebavõrdsus ning tekib heitumus, mis vähendab motivatsiooni ja koostöövalmidust inimgruppide vahel.

Peatükis on mitu näidet hariduslikust rööpmestamisest ja sellega seotud kihistumisest. Selgub, et Eesti õpilaste matemaatika lõpueksami tulemus seotub ema sissetulekuga: mida suurem on ema sissetulek, seda kõrgem on lapse matemaatika hinne ja vastupidi. Samuti on õppekeelel seosed õpilaste hinnete erinevustega mitmes valdkonnas. Seepärast on ka mõisteta, et Eve Kikas kutsub üles loobuma 1. klassi katsetest, et vähendada varajast rööpmestamist. Täiskasvanute haridusliku ebavõrdsuse vähendamiseks soovib Anneli Teelahk haavatavate sihtgruppide ja enese-

Haridusest võib saada meie järgmine kasvumootor.

hinnangu toetamist ning hariduse paindlikkuse suurendamist. See on oluline, sest nagu Kirsti Meleski ja Märt Masso märgivad, jõuavad madala haridustasemega täiskasvanud, vähenenud töövõimega inimesed ja vanemad mehed täiendõppeni oluliselt harvem – seetõttu tuleb haridustahte säilitamine ja toetamine tagada kogu elukaare jooksul.

ÕPPIMINE ON TEEKOND, MITTE SIHTKOHT

„Hariduse sisu kujundavad kool ja elukool.“ See mõte Jüri Alliku ja Maaja Vadi hariduse alus- talade käsitlusest rõhutab, et haridusprotsess on ühelt poolt planeeritud ja reguleeritud, teiselt poolt aga mõjutatud igapäevaelu kogemustest. Nende kahe poole seoseid aitab paremini mõista huvigruppide vaade – see selgitab, miks mõned osapooled on vahel häälekaamad või mõjukamad kui teised. Ometi peaksid kõik haridusega seotud hääled koos kõlama ja moodustama toimiva terviku. Seega kujuneb hariduse tegelik tähendus mitme huvigrupi koostöös, kus formaalne õpe ja eluline kogemus põimuvad ning eri huvigrup- pide vaated ja mõjud aitavad suunata haridus- protsessi sisulist arengut. Tõnis Lukas on kujundli- kult rõhutanud osapoolte koostöö olulisust, öeldes, et lapse koolitee ei tohiks muutuda nii pikaks, et see üksinda hakkab last õpetama rohkem, kui kodu ja kool koos suudaksid.

Kui rääkida sellest, mida praegu õpetatakse või mida tuleks õpetada, ilmneb selgelt kasvav vaja- dus sotsiaalsete ja õppimisoskuste järele. Oluline on mitte keskenduda üksnes olemasolevatele ametitele ja erialadele, vaid valmistada noori ette ka sellisteks ametiteks, mida veel olemas pole. Õppimise tulemuslikkus sõltub aga sageli sellest, kes õpetab ja kellega koos õpitakse – näiteks digioskuste omandamisel³. Siin tuleb esile hariduse eesmärkide võimalik pingeväli: kas valmistada noori ette tööjõuturule või toetada laiemalt inimarengut ja kriitilist kodanikuks kasvamist?

Koolid on kõige suurema mõjuulatuse ja arvukusega haridusorganisatsioonid ning peatükis arutletakse kooli sisekliima ja suhtemustrite üle. On mitu head näidet – sealhulgas uute riigigümnaasiumide kujunemine –, ent uurida tuleb ka kitsaskohti. Nii juhivad Eneli Kindsiko, Maaja Vadi ja Urmo Uiboleht tähelepanu sellele, et haridus- asutuste füüsilised tingimused võivad olla kohati üsna ebatervislikud. Näiteks võib suurskooli koolisöökla lõunapausi ajal müratase ulatuda 100 detsibellini ning ka mujal koolis ei ole see alati palju madalam. Lasteaiarühmas, kus on kuni 20 last ja üks õpetaja, peab õpetaja haldama iga päev umbes 210 kontakti. Kui lisada juurde lapsevanemad, kasvab suhtlusolukordade hulk veelgi. Üldhariduskoolis, kus soovitatakse 21 kontakttundi nädalas ja klassis on 24 õpilast, tuleb õpetajal ühe tunni jooksul hallata kuni 300 potentsiaalset kontakti ning nädalas kokku umbes 6300 suhtlusolukorda. Sellest ja teistest pingetest tulenevalt tuleb tõsiselt muretseda nii õpilaste kui ka õpetajate vaimse heaolu ja tervise pärast.

Ometi pakub koolis töötamine ja õpetajaamet midagi sellist, mis toetab töörahulolu ning aitab kaasa sellele, et õpetajate eluiga kipub olema pikem ja nad püsivad tööalaselt aktiivsena kauem kui paljude teiste elualade esindajad.

EESTI HARIDUSTULEMUSED PEEGELDAVAD NII EDU KUI KA PINGET

Hea haridus paistab välja ja annab tunda. Jüri Alliku ja Maaja Vadi artiklist selgub, et riigi majandusliku jõukuse ja rahvastiku keskmise intelligentsuse skoori vahel on tugev seos. Haridustase on seotud ka valmidusega teisi inimesi usaldada. Üleilmses vaates räägivad Eesti hariduse kõrge tasemest teaduse mõjukuse näitajad ning on märkimisväärt, et teadusartiklite viidatavuse poolest on Eesti tõusnud maailma viie kõige edukama riigi hulka. Paljudele on teada ja tuntud Eesti hariduse silmapaistvad tulemused PISA testide üleilmses võrdluses. Siiski just globaalne tunnustus õpilastele sunnib rääkima eduloo teisest tahust – läbipõlemine, heitumus, viha ning teised negatiivsed emotsioonid ja seisundid, mida kogevad peaaegu kõik hariduse osapooled. Artiklis näidatakse mitmel moel, kuidas saaksime oma plaane teha või

peaksime neid tegema, et kõrgtaseme hind poleks (õpi)rõõmu puudumine vabast ja targast riigist.

Õpetajate eluiga kipub olema pikem ja nad püsivad tööalaselt aktiivsena kauem kui paljude teiste elualade esindajad.

Positiivset vaadet haridustulemustele pakub Kirsti Meleski ja Märt Masso artikkel, kus tuuakse esile, et viimastel aastatel on suudetud mõnevõrra vähendada elanikkonnarühmade ebavõrdsust täiskasvanuhariduses.

Esimese peatüki mitmed käsitlused rõhutavad, et hariduse eesmärk on inimeseks olemise kunsti õpetamine. Samas ei saa alahinnata kriitilise mõtlemise ja faktiteadmiste tähtsust. Kui eeldame, et tehisarv suudab need funktsioonid täielikult üle võtta, võime sattuda ummikusse: tehisarv võib olla kasulik tööriist, kuid tervikliku arusaama loomisel on endiselt keskne roll inimarul.

Selle järelduseni jõudsime ka peatüki sissejuhatust koostades, kui palusime ChatGPT tehisarul kasutada Sketch Engine'i keeleanalüüsi vahendit ning koostada analüüs sõnaga „haridus“ sagedamini kaasnevate sõnade kohta. Võrreldes kahe analüüsi tulemusi – ühel spetsiifilise tarkvara abil saadud andmed (vt joonis 1.0.1), teisel tehisarv analüüs –, ilmnes, et viimases puudus omadussõna „hea“. Küsimusele, miks see sõna välja jäi, vastas tehisarv: „Aga „hea“ on nii endast mõistetav, et sellest pole vaja eraldi rääkida.“

See vastus jätab õhku küsimuse: kas tehisarv eksis või oli sel tõepoolest õigus? Nii sellele kui ka teistele küsimustele püüabki peatükk vastuseid leida.

VIIDATUD ALLIKAD

1. K. Koppel, J. Kallas, Eesti keele ühendkorpuste sari 2013–2021: mahukaim eestikeelsete digitekstide kogu. Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat 18 (Rakenduslingvistika Ühing, 2022).
2. Sõna „haridus“ esinemissagedus eesti keele korpuses. – Sketch Engine, <https://www.sketchengine.eu>, 18.09.2025.
3. K. Kallas, M. Pedaste, Estonian students learning related attitudes towards digital technologies and digital skills. – Eesti Haridusteaduste Ajakiri 13 (1), 2025.

